

ПРАВОТО НА РЕЛИГИОЗНА СВОБОДА НА ЗАТВОРНИЦИТЕ В ПРАКТИКАТА НА ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪД ПО ПРАВАТА НА ЧОВЕКА

Ваня Ламбева

ВТУ „Св.Св. Кирил и Методий“
гр. Велико Търново, България
v_lambewa@mail.bg

РЕЗЮМЕ: В статията се представя кратък преглед на практиката на Европейския съд по правата на човека, свързана с правото на лицата, лишени от свобода (затворници) да изповядват своята религия или убеждения.

Ключови думи: право на религиозна свобода, Европейски съд по правата на човека, затворници.

FREEDOM OF RELIGION IN THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS PRACTICE

Vanya Lambeva

University of Veliko Tarnovo
Veliko Tarnovo, Bulgaria
v_lambewa@mail.bg

ABSTRACT: The article presents a brief overview of the European Court of Human Rights' practice related to detainees in prison (prisoners) and their freedom to practice their religion or belief.

Keywords: freedom of religion, the European Court of Human Rights, prisoners.

ВЪВЕДЕНИЕ

Правото на свобода на мисълта, съвестта, религията и убежденията, което е познато в правната литература повече като право на свобода на религията и убежденията, е основно право на всяко човешко същество.

Установеното в Конституцията на Република България право на свобода на мисълта, съвестта и избор на вероизповедание е морална ценност, сложно субективно право на личността, характеризиращо се с две проявни форми – „вътрешно“ измерение (*forum internum*) и „външно“ измерение (*forum externum*)¹.

„Вътрешното“ измерение на правото се изразява в личната свобода на всеки човек да избира своите религиозни или атеистични възгледи.

„Външното“ измерение на правото има множество различни проявления – всеки човек е свободен да бъде вярващ или не, да принадлежи към определени вероизповедания, да членува в религиозни общности, или пък да взема участие в религиозна институция, като за държавата съществува задължението да съдейства за създаването и поддържането на атмосфера на търпимост и уважение между вярващите от различните вероизповедания и също така и между вярващите и невярващите.

В разпоредбата на чл.2, ал.1 от Закона за вероизповеданията правото на вероизповедание е определено като основно, абсолютно, субективно, лично и ненакърнимо право.

Тази правна характеристика на правото на вероизповедание не се различава и в случаите, когато това право се упражнява от лица, изтърпяващи наказание лишаване от свобода.

Съгласно Резолюция на Европейския парламент относно системите на местата за лишаване от свобода и условията в тях² правото на вероизповедание трябва да бъде защитавано от държавите-членки, като не се допуска религиозна дискриминация.

В делото *Kokkinakis v. Greece* Европейският съд по правата на човека подчертава, че правото на свобода на мисълта, съвестта и религията е един от фундаментите на всяко демократично общество и в своето религиозно измерение тази свобода се явява един от

¹ Вж. Харис, Д., М. О; Бойл, К.Уорбик. Право на Европейската конвенция за правата на човека. София, Сиела норма АД, 2015, с.711

² Резолюция на Европейския парламент от 5 октомври 2017 г. относно системите на местата за лишаване от свобода и условията в тях (2015/2062(INI))

най-значимите елементи на идентичността на вярващите и на тяхната представа за живота.³

Лицата, които са лишени от свобода, продължават да се ползват с всички права и свободи, гарантирани от Европейската конвенция за защита правата на човека и основните свободи – сред които са правото на зачитане на семейния живот, правото на свобода на изразяване, правото да практикуват своята религия, правото на ефективен достъп до адвокат или до съд за целите на чл.6, правото на зачитане на кореспонденция.

В текста на чл.5 от Конвенцията са определени шест случая, при които се допуска определено лице да бъде лишено от свобода – 1. Лишаване от свобода като наказание с постановена от компетентен съд присъда; 2. Лишаване от свобода с цел да се изпълни съдебно решение или задължение, предписано от закона; 3. Лишаване от свобода с цел явяване пред компетентен съд по обосновано подозрение за извършено престъпление, или т.нар. „задържане под стража“; 4. Лишаване от свобода на дете с цел възпитателен надзор или за да се осигури неговото явяване пред предвидената в закона институция; 5. Лишаване от свобода на инфекциозно болни, психично болни, алкохолици и скитници; 6. Лишаване от свобода за целите на имиграционния контрол или за екстрадиране. Само първа и трета хипотеза са свързани с лишаване от свобода по наказателен ред. Те генерират това, което в редица международни документи, както и на национално ниво е прието да се нарича „затворници“, т.е. лица, пребиваващи в затвори – институции, в които се изпълнява наказанието „лишаване от свобода“ или мярката за неотклонение „задържане под стража“⁴.

Съществен принцип, залегнал в основата на европейската съдебна практика, свързана с правата на затворниците, е необходимостта всички лица, лишени от свобода да бъдат третираны с нужното уважение и достойно зачитане на техните човешки права.

Самата същност на системата на Конвенцията се основава на зачитането на човешкото достойнство⁵ и също така обхваща и третирането на затворниците (*Vinter and Others v. the United Kingdom*)⁶, защото според практиката на Съда, действието на Конвенцията не спира пред вратата на затвора (*Khodorkovskiy and Lebedev v. Russia*)⁷.

³ Kokkinakis v. Greece, 25 May 1993, Series A no. 260-A

⁴ Вж. Кънев, Кр. Международни стандарти и препоръки на международни органи, свързани с правата на лишените от свобода по наказателен ред в България. Достъпен на <https://prisonreform.bg/wp-content/uploads/2021/07/2021-kanev-mejdunarodni-standarti-i-preporaki-pravata-na-lishenite-ot-svoboda-bulgaria.pdf>

⁵ Bouyid v. Belgium, GC, 2015, § 89 - 90

⁶ Vinter and Others v. the United Kingdom [GC], nos. 66069/09 and 2 others, 9 July 2013

⁷ Khodorkovskiy and Lebedev v. Russia, nos. 11082/06 and 13772/05, 25 July 2013

Съгласно чл. 10, т.1 от Международния пакт за политически и граждански правни всяко лице, лишено от свобода има право на хуманно отношение и на уважение на присъщото на човешката личност достойнство.

Съдът е приел в делото *Muršić v. Croatia*⁸ и в делото *Neshkov and Others v. Bulgaria*⁹, че ответното правителство е длъжно да организира своята пенитенциарна система по такъв начин, че да гарантира зачитането на достойнството на задържаните лица, независимо от финансовите или логистични затруднения.

От националните власти се изисква да спазват свободата на религията на затворниците, като се въздържат от всякаква неоправдана намеса в упражняването на правата, предвидени в чл.9 от Конвенцията¹⁰, и ако е необходимо да предприемат позитивни действия за улесняване на свободното упражняване на тези права като се вземат под внимание специфичните изисквания на затворническата среда. По-специално фактът, че затворниците трябва да се молят, да четат религиозни книги и да медитират в присъствието на други затворници, е неудобство, което е практически неизбежно в затвора, но което не противоречи на самата същност на да се демонстрира собствената религия¹¹.

От друга страна, Съда по делото *J.L. v. Finland om 2000г*¹². отбелязва, че като общо правило чл.9 от Конвенцията не предоставя на лишените от свобода нито правото на прозелитизъм в институцията, в която са настанени, нито правото да демонстрират своята религия извън тази институция.

Съгласно решението по делото *McFeeley and Others v. the United Kingdom om 1980г.* и делото *X. v. the United Kingdom om 1976г.* текстът на чл.9 от Конвенцията не предоставя на затворниците правото да бъдат признавани за „политически затворници“ със специален статус, различен от този на другите затворници, нито правото да бъдат освободени от общите правила, уреждащи живота в затвора, като например – задължението да работят, да носят затворнически униформи и да почистват килиите си.

⁸ *Muršić v. Croatia*⁸ [GC], 2016, § 99

⁹ *Neshkov and Others v. Bulgaria*, 2015, § 229

¹⁰ Чл.9 от Конвенцията - 1. Всеки има право на свобода на мисълта, съвестта и религията; това право включва свободата на всеки да променя своята религия или убеждения и свободата да изповядва своята религия или убеждения индивидуално или колективно, публично или в частен кръг, чрез богослужение, преподаване, практикуване и спазване на ритуали. 2. Свободата да се изповядват религията или убежденията подлежи само на такива ограничения, които са предвидени от закона и са необходими в едно демократично общество в интерес на обществената сигурност, за защитата на обществения ред, здравето и морала или за защитата на правата и свободите

¹¹ *Kovaļkovs v. Latvia (dec.)*, 2012, § 67

¹² *J.L. v. Finland (dec.)*, no. 32526/96, 16 November 2000

Всяка една затворническа администрация би следвало да зачита нуждите на лишените от свобода, свързани с религиозната им принадлежност или убеждения, като им се разрешава да вземат участие в различни религиозни ритуали.

Така например в делото *Jakóbski v. Poland*¹³ се установява нарушение на чл.9, поради отказа на затворническата администрация да осигури на жалбоподателя-затворник, практикуващ будист, храна без месо, съгласно изискванията на религията, която практикува. В случаите, когато религията или убежденията налагат да бъде спазвана определена диета, то това трябва да бъде уважено от властите в местата за лишаване от свобода, освен ако не представлява неоправдана и прекомерна тежест за тях.

Както в делото *Poltoratskiy v. Ukraine*¹⁴, така и в делото *Kuznetsov v. Ukraine*¹⁵ жалбоподателите са лица, осъдени на смърт, чиято присъда впоследствие е била заменена с доживотен затвор, се оплакват, че не са им били разрешени посещения от свещеник, нито пък да участват в религиозни служби, каквато възможност са имали други затворници.

Съгласно Препоръка Rec (2006) 2 за Европейските правила на затворите¹⁶ затворническият режим трябва да се организира по начин, доколкото е практически възможно, който да позволява на затворниците да упражняват вероизповеданието си и да следват убежденията си, да участват в служби или събрания, ръководени от одобрени представители на съответната религия или убеждения, да имат право на свиждания насаме с представителите на съответната религия или убеждения, както и да притежават книги или литература, свързани с тяхната религия или убеждения. Но от друга страна, затворниците не могат да бъдат принуждавани да упражняват религия или убеждения, да посещават служби или събрания, да участват в религиозни церемонии или да имат свиждания с религиозен представител.

В местата за лишаване от свобода религиозните практики се свеждат до следните форми – молитви; притежаване на религиозна литература и предмети; специална диета; срещи с членове на духовенството от определена религия; посещение на религиозни служби, организирани в затворите.

¹³ *Jakóbski v. Poland*, no. 18429/06, 7 December 2010

¹⁴ *Poltoratskiy v. Ukraine*, no. 38812/97, ECHR 2003 – V 2003

¹⁵ *Kuznetsov v. Ukraine*, no. 39042/97, 29 April 2003

¹⁶ Препоръка Rec (2006) 2 на Комитета на министрите на държавите-членки относно Европейските правила на затворите (приета от Комитета на министрите на 11 януари 2006г., на 952-то заседание на заместник-министрите), Правила 29.2 – 29.3

Установени са и случаи от органите по Конвенцията, при които липсва нарушение на чл.9, например – решението по делото *X v. Germany*¹⁷ (случай, при който се твърди, че е налице невъзможност лице, което е гражданин на Обединеното кралство и е настанено в немски затвор, да взема участие в англиканска служба или да бъде посещаван от англикански свещеник), *X. v. the United Kingdom*¹⁸ (на будистки затворник се забранява да изпраща статии, които да бъдат публикувани в будистко списание, независимо от това, че лицето не е обяснило защо е необходимо за религията, която практикува да има подобни публикации), *W. v. the United Kingdom*¹⁹ (наложено е дисциплинарно наказание на затворник, поради отказ от негова страна да работи в печатница. Неговото обяснение за този отказ се свързва с факта, че той като привърженик на веганизма не може да приеме да работи с продукти, за които се твърди, че са тествани върху животни – в случая бои).

Отхвърлени са жалбите и на жалбоподателя по делото *J.L. v. Finland*²⁰, като жалбоподателят е извършител на множество тежки престъпления и е принудително настанен в психиатрична болница, като предварително е заявил, че е член на Свидетелите на Йехова и съответно болницата му е дала разрешение да поддържа контакт с тази религиозна организация, но при условие че няма да проповядва и да разпространява листовки сред останалите пациенти и персонала на болничното заведение. Съдът е приел, че е нужно да бъде наложена тази мярка, защото по този начин редът в болницата ще бъде запазен и ще се защитят интересите на останалите пациенти.

Съдът в Страсбург е констатирал нарушение на чл. 9 от Конвенцията в делото *Mockutė v. Lithuania*²¹. Съдът се позовава на принципа, съгласно който религиозната свобода включва и негативни права – всяко лице има право да не разкрива своята религиозна принадлежност или убеждения, като в този случай лицето е принудително задържано в затворническа болница и му е оказван натиск да „поправи“ своите религиозни убеждения.

Местата за лишаване от свобода са мултиетнически и мултирелигиозни пространства и като такива в тях трябва да бъде запазен не само реда, но и да се осигури спазването на всички човешки права, включително и задоволяване на религиозните нужди на всяко едно лице, изтърпяващо наказание в условията на социална изолация.

¹⁷ X v. Germany (dec.), no. 4445/70, Commission decision of 20 December 1974

¹⁸ X. v. the United Kingdom (dec.), no. 5442/72, Commission decision of 1st April 1970

¹⁹ W. v. the United Kingdom (dec.), no. 18187/91, Commission decision of 10 February 1993

²⁰ J.L. v. Finland (dec.), no. 32526/96, 16 November 2000

²¹ Mockutė v. Lithuania, no. 66490/09, 27 February 2018

Правото на свобода на религията или убежденията в религиозното си измерение е един от най-съществените елементи, които изграждат идентичността на вярващите и концепцията им за живота, но тя е и безценна придобивка за атеисти, агностици, скептици и незаинтересувани.²²

ЛИТЕРАТУРА

1. Бозов, П. Правото на вероизповедание по време на изпълнение на наказания с лишаване от свобода. В: Научни четения на тема „Право и религия“, С., УИ „Св. Климент Охридски“, 2021 с. 395-405
2. Ван Дайк, П., Г.Й.Х. ван Хууф. Европейска конвенция за правата на човека – теория и практика, С., Фондация Български адвокати за правата на човека,
3. Кънев, Кр. Международни стандарти и препоръки на международни органи, свързани с правата на лишените от свобода по наказателен ред в България. <https://prisonreform.bg/wp-content/uploads/2021/07/2021-kanev-mejdunarodni-standarti-i-preporaki-pravata-na-lishenite-ot-svoboda-bulgaria.pdf>
4. Мърдок, Джим. Защита на правото на свобода на мисълта, съвестта и религията по Европейската конвенция за правата на човека. – <http://rm.coe.int/16806f14e1>
5. Ръководство по практиката на европейската конвенция по правата на човека. Права на затворниците. <https://www.echr.coe.int>
6. Увод в правата на човека, С., изд. на Сиби, 2018, кн.5
7. Харис, Д., М. О; Бойл, К.Уорбик. Право на Европейската конвенция за правата на човека. София, Сиела норма АД, 2015, с.711
8. Човешките права в мултикултурното общество, С., изд. на ДАИТС и ИОСЕ, 2018 [Case-law guide - Prisoners' Rights \(Bulgarian\) \(coe.int\)](https://www.coe.int/t/bulgarian/Case-law_guide_-_Prisoners'_Rights_(Bulgarian)_%28coe.int%29)

²² Kokkinakis v. Greece, 25 May 1993, Series A no. 260-A